

Петряєв С.Ю.,

к.ю.н., завідувач кафедри інформаційного та підприємницького права НТУУ «КПІ»

Дана стаття є елементом криміналістичної характеристики фальшивомонетництва. В ній автор узагальнив і систематизував сучасні способи підробки не тільки паперових грошових знаків в цілому, але й окремих їх реквізитів, таких як паперу, поліграфічного друку, фарб, активних елементів захисту.

This article is part of criminological characteristics of counterfeiting. In this article the author has compiled and brought into the system the modern methods of counterfeiting not only paper money in general, but their individual details: paper, printing press, inks, and active elements of the defence.

Данная статья по своему содержанию является элементом криминалистической характеристики фальшивомонетничества. В ней автор обобщил и систематизировал современные способы подделки не только бумажных денежных знаков в целом, но и отдельных их реквизитов, таких как бумага, полиграфическая печать, красок, активных элементов защиты.

Ключові слова. Криміналістична характеристика фальшивомонетництва, паперові грошові знаки, способи підробки грошових знаків, підробка елементів захисту грошових знаків, підробка активних елементів захисту.

Технологію виготовлення фальшивих грошей прийнято називати способами підробки, яких існує значна кількість. По-суті, фальшивомонетники завжди використовували будь-яке обладнання, здатне створювати копії. Разом з тим, кожному історичному періоду притаманні свої способи, які залежать від рівня технічного розвитку суспільства.

Наприклад, в післявоєнний період, аж до сімдесятих років, на території СРСР гроші підробляли шляхом малювання, копіювання (анастатичний спосіб), фоторепродуціювання на чорно-білому фотоматеріалі з наступним розфарбуванням зображень кольоровими олівцями або акварельними фарбами. Іноді з'являлися фальшивки, виготовлені методом літографії, фотоцинкографії і кольорової фотографії. Дещо пізніше, діапазон способів розширився, ходовими стали нові досягнення науки в області копіювання - фототелеграф, ротапінти, світло- і термокопіювальні машини. Частіше стали з'являтися фальшивки, виготовлені поліграфічним способом.

Вісімдесяті роки, аж до розпаду СРСР, залишили найбільш яскравий слід в історії фальшивомонетництва. Рівень технологій, які застосовували злочинці, і якість відтворення поліграфічних зображень впритул наблизилися до державних банкнот. "Барановські" двадцятип'ятирублеві білети, "Уральські" десятки і "Пермські" п'ятірки показали, що існуючі державні банкноти морально і технічно застаріли.¹

Поява в кінці вісімдесятих років чорно-білої і, за тим, на початку дев'яностих років кольорової копіювально-розмножувальної офісної техніки, а потім і комп'ютерного обладнання, відкрило для злочинців і просто цікавих (недобросовісних) людей нове джерело фальшивомонетництва. Поліграфічні зображення поступово стали витіснятися масовим виготовленням репрографічної продукції. Разом з тим, поліграфічні фальшивки ще залишаються поширеними і найбільш небезпечними.

Деякі криміналісти досі вперто зараховують такі способи підробки банкнот як фотографічний, малювання і дворазове копіювання до сучасних способів. Згідно з даними картотеки підроблених грошових знаків МВС України останнє вилучення подібних фальшивок відбувалося наприкінці сімдесятих років.

Криміналістика ділить всі підробки на дві групи - повна підробка і часткова. Йдучи від загального до конкретного, подальший розподіл ми визначили з урахуванням форм прояву фальшивомонетництва та формування уявлення про сучасні способи підробки банкнот. Так, багаторічна практика розслідування кримінальних справ дозволила виділити чотири основні категорії фальсифікації паперових грошових знаків (див. таблицю 1):

1. повна підробка за допомогою оригінальних способів;
2. повна фальсифікація з використанням нерегламентованої поліграфії;

3. підробка за зовнішнім виглядом;

4. часткова підробка справжніх банкнот, що перебувають в обігу.

Таблиця 1

Тепер розглянемо їх більш детально.

1. *Повна підробка за допомогою оригінальних способів.* Ця категорія підробок є відносно рідкісною, тому що вимагає знань виробництва справжніх банкнот і обходиться фальшивомонетникам занадто дорого. Разом з тим, при невеликій їх кількості, все ж таки вони найбільш небезпечні для держави та суспільства, тому що висока якість дозволяє їм тривалий час перебувати в обігу. Масова поява таких фальшивок завжди пов'язана з підривом фінансово-економічної політики держави в період військового протистояння, або свідчить про активну діяльність ворожих спецслужб, пов'язанною з фінансуванням агентурної або терористичної діяльності. Такі підробки ще іменують політичною фальсифікацією. Історії відомий цілий ряд таких фактів.

Наприклад, підробка Англією континентальних грошей в період війни за незалежність США; Наполеон друкував австрійські шилінги й російські асигнації; в першу світову війну Німеччина завалила Францію фальшивими франками, а в період другої - Англію фальшивими фунтами та багато іншого.

Напевно, сьогодні всім відомі суперфальшиві 100-доларові банкноти США серії 1977, 1981, 1985, 1988, 1990, 1993, 1996 і 2001 років і 50-доларові банкноти серії 1990, 1993 і 1996 років.

Характеризуються вони не тільки високим рівнем поліграфії і наявністю мікродруку, але і якісним папером з кольоровими захисними волокнами і захисною ниткою.²

Винятком є фальшивомонетники-одинокі, що є обдарованими, висококваліфікованими фахівцям "свої справи". Як правило, вони володіють широкими та глибокими знаннями у всіх процесах паперового виробництва, виготовлення або імітації водяних знаків, поліграфії, виготовлення фарб, технічної інженерії та навичок художника. Таким фальшивомонетником був Боярський - інженер-винахідник, який жив у середині минулого століття в передмісті Парижа. Протягом 13 років він безперешкодно удосконалював і реалізовував свої фальшиві франки. Паризькі газети писали, що перед ним блідне вся історія фальшивомонетництва, а американський журнал «Таймс» зазначив: «Це була настільки чиста робота, що Боярський заслуговує слави Леонардо да Вінчі в сфері фальшивомонетництва».³ До такого типу фальшивомонетників можна віднести і російського фальшивомонетника радянського періоду Віктора Баранова. Після арешту його підроблені 25-рублеві білети ще десять років були в обігу. Вилучення їх відбувалось за ознаками старіння.⁴

2. *Повна фальсифікація з використанням нерегламентованої*

поліграфії. Ця група підроблених банкнот є поширеною і досить небезпечною групою фальшивок, тому що зображення на них відтворюються за допомогою одного або навіть двох способів поліграфічного друку. У таких фальшивках, як правило, непогано імітують активні елементи захисту, що створює додаткову ілюзію їх автентичності.

Так, наприклад, в даний час в обігу поширені фальшиві 100-доларові банкноти США зразка 1996 року, в яких усі зображення надруковані штриховим офсетним друком з високою роздільною здатністю. В ультрафіолетових променях папір не люмінесціює, добре відтворені мікротексти, імітовані глибокий друк, водяний знак, захисна нитка і фарба, що змінює колір OVI.⁵

Чимало проблем викликають і підроблені банкноти номіналом 200 ЄВРО, що з'явилися в обігу з 2004 року. Всі зображення, крім серійного номера, надруковані кольоровим штриховим офсетом з гарним відтворенням мікродруку. Гравюра імітована точним тисненням по штрихах зображення, серійний номер виконаний високим друком, добре відтворена ультрафіолетова карта як лицьового, так і зворотного боку банкноти. Наявність підробленої голограми, імітованого водяного знака, захисної нитки, люмінесцюючих волокон і оптично-змінюючої фарби OVI формують усвідомлення їхньої бездоганності. Недосвідчені касири, що не мають достатніх знань та необхідного обладнання, часто приймають їх до оплати або обміну.

Така категорія фальшивок зустрічається частіше, ніж повна підробка з використанням оригінальних технологій, але все ж вони не численні в порівнянні з фальшивками за зовнішнім виглядом.

3. Підробка за зовнішнім виглядом вже сьогодні складає основну частину від всіх фальшивих банкнот, що перебувають в обігу. Виникнення їх пов'язане з появою на початку дев'яностих років минулого століття високоякісної офісної оргтехніки, яка сьогодні стала доступною практично кожній людині. Ксероксні та комп'ютерні копії більше виглядають як кольорові картинки, ніж справжні гроші, однак, доповнення імітацією активних елементів захисту, робить їх поширеним предметом злочину. Відносять їх до групи битового фальшивомонетництва. У більшості випадків в якості фальшивомонетника і збувальника при виготовленні та реалізації цієї категорії фальшивок виступає одна й та ж особа.

За даними Інтерполу приблизно 30 відсотків усіх фальшивих банкнот в світі виготовляється за допомогою кольорової

комп'ютерної та копіювальної оргтехніки. За останні роки у Росії цей показник досяг 98 відсотків при підробці національних грошей, в Україні - 70 відсотків.

4. Остання група фальшивок об'єднана поняттям *часткової підробки справжніх банкнот*, що перебувають в обігу. Суть її полягає в зміні початкового номіналу банкноти на новий, більший номінал. Цей вид підробки частіше зустрічається в банкнотах, що мають однаковий формат, дизайн і схожий колір при різному їх номіналі, і розрахований, перш за все, на простаків і неуважність людей. Бездоганна зовнішня схожість і якість підробок (адже основа - справжня банкнота), є достатнім чинником для здійснення фінансової операції. Не останню роль тут відіграє психологічний стан людини. Поточні проблеми чи каламбур думок, нав'язані збувальником, тільки спрощують процес обману.

Банкноти, які найчастіше піддаються частковій підробці, звичайно ж, національні грошові знаки та іноземні банкноти, що мають попит в обміні. Для України це, звичайно ж, гривня, долари США, євро і рублі Російської Федерації.

Аналіз слідчої та експертної практики показав, що часткова підробка здійснюється способами вже відомими у техніко-криміналістичному дослідженні документів як способи зміни змісту документів, а саме:

- шляхом підчистки або травлення початкового номіналу і окремих реквізитів зображень на банкноті, з наступним домальовуванням або поліграфічною додрукою нових;
- шляхом монтажу (розшарування банкноти на дві частини - лицьову й зворотню, з подальшим доклеюванням відсутньої сторони від банкноти-донора малого номіналу; розрізання кількох банкнот для викроювання нової або вмонтовування центральної магнітної доріжки з банкноти високого номіналу в малий);
- шляхом аплікації (наклеювання додаткових нулів, взятих з банкноти-донора, до номіналу на справжню банкноту).

Значна кількість підроблених банкнот іноземних держав виготовляються на досить низькому рівні поліграфічного відтворення, де формально дотримані всі зовнішні реквізити. Розуміючи це, фальшивомонетники прагнуть приховати факт підробки, шляхом забезпечення їх імітацією активних елементів захисту. Причому, імітуються в більшості ті елементи, з якими найбільше ознайомлене населення. До таких елементів слід віднести: папір, водяні знаки, захисну нитку,

кольорові волокна і конфеті, голограми, ефект тактильності глибокого друку та інші.

Так, проведений в Україні аналіз експертної практики дозволив виділити чотири напрямки, якими користуються фальшивомонетники при підборі паперу для виготовлення підробок:

1. застосування "звичайного (випадкового) паперу". Основна маса вилучених з обігу підроблених банкнот, виготовляється на папері найширшого спектру призначення - починаючи від писчих сортів, закінчуючи офсетними сортами;

2. застосування "спеціального паперу". Такий папір зазвичай випускається за індивідуальним замовленням і призначений для виготовлення якої-небудь спеціальної поліграфічної продукції, крім грошових знаків, цінних паперів і документів і, як правило, супроводжується якимось активним елементом захисту (водяними знаками, захисними волокнами або може мати певний колір люмінесценції у відбитих УФ-променях);

3. застосування "емісійного паперу". Це, перш за все, підроблені банкноти, виготовлені способом переробки малого номіналу на більший номінал;

4. використання паперу "кустарного виробництва". Це найбільш складний і небезпечний спосіб підбору паперу для виготовлення підроблених банкнот. В основному, до нього вдаються у випадках економічної диверсії однієї держави проти іншої, рідше - злочинні групи, сформовані з висококваліфікованих фахівців різних професій або фальшивомонетник-одинак - "умілець".

При підробці водяного знака фальшивомонетники стоять перед вибором - зімітувати його або виготовити подібний водяний знак. Тут фантазія фальшивомонетників не має меж. Разом з тим, їхні методи можна звести у декілька груп.

Найбільш розповсюджений спосіб імітації - це нанесення світлою, практично напівпрозорою фарбою зображення за допомогою офсетних друкованих форм, кліше або трафаретів. Такі знаки мають назву - "*надруковані*" і на просвіт вони виглядають темними.

Імітують також водяні знаки з допомогою якої-небудь активної або агресивної рідини, яка, взаємодіючи з волокнами паперу або аппретуючими елементами (її сполучними наповнювачами), змінює її оптичну щільність. Найчастіше використовують рослинні олії, тваринний жир, різні кислоти тощо. Наносять їх за допомогою ресфедора, гостро заточеної палички або тампоном через трафарет. Такі знаки отримали назву

"*жирові*" і "*кислотні*". На просвіт, відносно до загального тону банкноти, вони світлі, термін їх життя досить короткий, тому що жир має властивість розпливатися по паперу, а під впливом кислоти папір стає ламким.

Більш складний спосіб імітації водяного знака - це формування на папері рельєфного незабарвленого зображення. Такий знак фальшивомонетники виготовляють методом тиснення за допомогою кліше, що має рельєфне зображення імітованого водяного знака. Ці знаки називають "*рельєфними*".

Імітують водяні знаки і методом механічного потоншення шару паперу (шляхом підчистки або зрізання гострим інструментом, наприклад, лезом) відповідно до елементів водяного знака. Такі знаки в експертній практиці називають "*вирівняними*" (або мінус матеріал).

На протигагу вирівняним знакам фальшивомонетники імітують водяні знаки і методом локального потовщення шару паперу. Цей спосіб імітації отримав назву "*знаки з припуском*" (або плюс матеріал). Виготовити такий знак технічно досить складно, тому що вимагає спеціального обладнання та навичок гравера. Однак він дозволяє якісно зімітувати водяний знак з передачею зображень темного поля і напівтонів. Вперше, цей спосіб підробки, був зафіксований на підроблених 25-рублевих білетах СРСР, виготовлених фальшивомонетником В. Барановим.

Використання спеціального паперу дозволяє фальшивомонетникам спростити свої дослідження на імітацію водяного знака, так як вона вже ним забезпечена, хоча й "*іншого змісту*". Незважаючи на те, що такі водяні знаки відрізняються від справжніх, вже сам факт їх наявності вводить користувачів в оману.

Рідкісним явищем у фальшуванні є "*підроблені водяні знаки*". Це пояснюється тим, що технологія виготовлення водяних знаків досить складна, вимагає знань виробництва не тільки самого паперу, але й безпосередньо оригінальних технологій формування самого водяного знака. Як наслідок, витрати на виробництво підробленого паперу з підробленими регламентованими водяними знаками робить фальшивомонетництво невігідною справою. Тому, таке підприємство, як правило, може собі дозволити лише державна "фальшивомонетна фабрика", про що свідчить історія, тобто наявність факту державного фальшивомонетництва. Разом з тим, у всякого явища бувають випадковості, а будь-яка випадковість рано чи пізно стає явищем.⁶

Так, на території України в середині вісімдесятих років в обігу з'явилися підроблені десятикарбованцеві квитки СРСР «Уральський варіант». Папір, на якому друкувалися ці фальшивки, був виготовлений кустарним способом і містив регламентовані розподілені водяні знаки у вигляді п'ятикутних зірок світлих і темних тонів, що чергувалися. Правда, і папір, і водяні знаки були низької якості.⁷ Проте вже на початку дев'яностих років в обігу з'явилися підроблені російські п'ятдесятитисячні білети зразка 1993 року, виготовлені на папері з водяним знаком, практично нічим не відрізнялися від емісійного паперу.

Як уже згадувалося вище, прогрес науки і техніки чинить постійний вплив на вигляд паперових грошових знаків, удосконалюючи методи їх захисту. Крім реквізитів, що відображають загальний зміст, сучасні банкноти забезпечуються активними спеціальними елементами захисту, які не тільки утрудняють підробку, а й служать експрес контролем їх автентичності. Завдання полягає в перенесенні боротьби з підробкою на рівні державних правоохоронних органів до рівня користувача.

До таких елементів відносяться: для паперу - колір, пофарбовані волокна і конфетті, захисна нитка, мікроперфорація; для поліграфічної фарби - колір і різні її фізичні властивості; для поліграфічного друку - їх способи, мікродрук, приховані і змінювані зображення. Крім того, існують і самостійні елементи, як голограми, кінеграми, поліграми, інтерференційні зображення, кожні з яких мають свій комплекс захисних параметрів.

Багато фальшивомонетників, що володіють спеціальними знаннями в області поліграфії, прагнуть максимально наблизити свої вироби до якості справжніх паперових грошових знаків, використовуючи для цього всілякі методи імітації активних елементів захисту. У деяких випадках злочинцям вдається їх відтворити на достатньо високому технічному рівні.

Розглянемо способи підробки деяких з перерахованих активних елементів захисту, які були зафіксовані експертами правоохоронних органів. Так, наприклад:

- *Кольорові волокна і конфетті*: малюють кольоровими олівцями, фломастерами або кульковими ручками; відтворюють поліграфічною печаттю; наклеюють шовкові, вовняні або синтетичні волокна; використовують спеціальний папір, забезпечений захисними кольоровими волокнами; для конфетті, крім вищевказаних способів імітації, характерне розміщення їх

між двома сторонами банкноти (якщо вона склеєна з двох листків);

- *Захисну нитку*: малюють кольоровими олівцями, фломастерами або кульковими ручками; відтворюють поліграфічною печаттю; розміщують нарізані тонкими смужками поліетилен або його аналоги між двох листів підробленої банкноти (якщо вона комбінована), або простягають як нитку в монолітний аркуш паперу;⁸

- При імітації способів *поліграфічного друку* імітують, перш за все, ефект тактильності гравюрних зображень глибокого друку методом безбарвного тиснення по штрихах;

- Імітуючи *властивості фарб*, фальшивомонетники найбільше приділяють уваги їх магнітним і люмінесцентним властивостям. У західних країнах ще на початку вісімдесятих років минулого століття використання магнітної фарби розглядалося як перспективний метод захисту. На їхню думку, магнітний ефект повинен був привести до зникнення підробок або, принаймні, до значного їх скорочення. Однак це не відіграло тієї ролі, яка відводилася даному ефекту, через досить легку його фальсифікацію. У 15% виплучених з обігу в Україні підроблених доларів США зафіксований у фарбі магнітний ферропігмент. Злочинці досягають цього шляхом підмішування ферромагнітного порошку в друкарську фарбу або присипають його по свіжовіддрукованому відтиску. Аналогічна доля спіткала і фарби, що мають люмінесцентні властивості у відбитих ультрафіолетових променях.

З розширенням використання *голографічних захисних елементів*, кількість і різноманітність їх підробок теж збільшується. Причому, це розмаїття простягається від примітивної імітації шляхом наклеювання тонкої золотистої фольги або деколи, до повної підробки відповідних голографічних зображень (останнє, більшою мірою, стосується підробки кредитних карток).

Найбільш поширеною імітацією голографічних зображень є використання голографічних етикеток, запозичених фальшивомонетниками з різних товарів народного споживання (з пляшок спиртних напоїв, з упаковок чаю, кави тощо.⁹

Основна маса підроблених банкнот відрізняється від справжніх, перш за все, якістю паперу, кольором фарб, чіткістю зображень. Щоб приховати найбільш яскраві видимі недоліки, фальшивомонетники їх *маскують* різними методами:

- 1) забруднюють: піддають грязепиловій обробці;
- 2) тонуть: покривають поверхню банкноти водним розчином певного кольору фарби;
- 3) штучно старять: мнуть, випалюють на сонці;
- 4) покривають спеціальним складом: для додання паперу жорсткості і "дзвінкості", для приховування флуоресценції її покривають різними полімерними або склеювальними розчинами.

Наскільки б не була професійною фальшивка, навіть виготовлена на рівні державної диверсії, все одно, свідомо чи мимоволі, злочинці допускають різні помилки. Усі їх можна розділити на дві групи:

- 1) випадкові, тобто допущені поза їхньою волею;
- 2) спеціальні - свідомо привнесені.

До випадкових помилок слід віднести ступінь грамотності (пропуски букв, розділових знаків, заміна або перестановка букв тощо), невідповідність окремих реквізитів або їх відсутність, недотримання точного масштабу, як банкноти, так і зображень лицьового та зворотного боків, відсутність окремих елементів малюнків або наявність зайвих, не передбачених умовою банку-емітента .

В якості спеціальних помилок найчастіше виступають непомітні текстові елементи, на які користувач ніколи не звертає уваги. Як правило, вони мають натяк на те, що банкнота є факсиміле або жартом і до фальшивомонетництва не відноситься. Слід також додати, що випадкові помилки можуть виступати і як спеціальні.

Способи підробки паперових грошових знаків є складовим елементом криміналістичної характеристики фальшивомонетництва. У даній статті ми спробували узагальнити сучасні способи підробки паперових грошових знаків і звести їх в певну систему. Це дозволить перш за все працівникам правоохоронних органів більш усвідомлено оцінювати сучасну ситуацію в Україні в області фальшивомонетництва і організації планування розслідування цього злочину.

ЛИТЕРАТУРА.

1. Петряев С.Ю. Осторожно, фальшивка! Пособие для кассиров обмена валюты и экспертов валютно-кассовых операций банков. - К.: ООО «Аналитические системы НПФ». 2005, - 96с. С.67-76.
2. Петряев С.Ю., Толстов В.К. Розыскная таблица по фальшивым 100-долларовым банкнотам США серии 1988 года (супербанкнота). - К.: РИО МВД Украины, 1993. – 16с.
3. Вермуш Г. Аферы с фальшивыми деньгами. Из истории подделки денежных знаков: Пер. с нем. – М.: Международные отношения, 1990. – 224с. С.199-206.; Пльской Г. Рыцари фальшивых банкнот. – М.: ЮЛ, 1982. – 76с.
4. Петряев С.Ю. Осторожно, фальшивка! Пособие для кассиров обмена валюты и экспертов валютно-кассовых операций банков. - К.: ООО «Аналитические системы НПФ». 2005, - 96с. С.67-71.
5. Лютов В. Исследование подлинности банкнот. М.: Кисинг Информационные системы, 2004. – 72с. С.49-50.; Counterfeits & forgeries. Forgeries. Volume-I.// editors International criminal police organization// Keesing Publishers? P.O.B. 1118, 1000 BC Amsterdam, Holland. 2005-2009.
6. Петряев С.Ю., Золотарь Н.С. Криминалистическое исследование денежных билетов. - К.: РИО МВД Украины, 1994. 52 с.
7. Петряев С.Ю. Осторожно, фальшивка! Пособие для кассиров обмена валюты и экспертов валютно-кассовых операций банков. - К.: ООО «Аналитические системы НПФ». 2005, - 96с. С.73.
8. Лютов В. Исследование подлинности банкнот. М.: Кисинг Информационные системы, 2004. – 72с. С.25-33.
9. Петряев С.Ю. Осторожно, фальшивка! Пособие для кассиров обмена валюты и экспертов валютно-кассовых операций банков. - К.: ООО «Аналитические системы НПФ». 2005, - 96с. С.36.; Лютов В. Исследование подлинности банкнот. М.: Кисинг Информационные системы, 2004. – 72с. С.46-48.